

КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті здійснено аналіз культурних засад національної та цивілізаційної ідентичності. Виявлено переваги й недоліки трьох основних підходів до визначення цивілізаційної ідентичності – конструктивістського, есенціалістського та герменевтичного. У порівнянні з польським досвідом обґрунтована важливість цивілізаційної ідентичності для визначення національної ідентичності українців.

Якщо для поляків цивілізаційна належність до Європи не викликає питань і конфлікту між національною та цивілізаційною ідентичністю не виникає, то для українців це питання все ще зберігає неоднозначний характер, попри встановлення державного курсу на євроінтеграцію – ще з 2002 року, коли тодішній Президент України виступив перед Верховною Радою з посланням "Європейський вибір". Не лише окремі політичні сили, але й деякі науковці визначають цивілізаційну ідентичність України як євразійську, тобто фактично розглядають нашу країну як сателіта "руського мира", тобто частину російської цивілізації (критика цієї позиції – у статті Р. Кіся [8]). Інша частина науковців обґрунтовує концепт "розколотої ідентичності" як цивілізаційної ідентичності України [17] (тобто присутність водночас і європейської, і євразійської цивілізації в Україні). Найбільш амбітні стверджують наявність власної цивілізації України [14]. Як бачимо, розбіжність у поглядах дослідників настільки значна, що варто повернутися до визначення питання цивілізаційної ідентичності, а на цій основі знову надати оцінку національній ідентичності українців під цивілізаційним кутом зору. На наше переконання, досвід Польщі тут виявляється доречним як в історичному, так і в соціально-філософському плані.

За останні десятиліття цивілізаційна ідентичність зазнала багатьох і не завжди виправданих інтерпретацій. Причиною цьому нерідко є намагання використати це поняття у кон'юктурно політичних цілях – навіть враховуючи працю С. Гантінгтона. Особливо відчутні такі інтервенції політики в науку в сучасних реаліях суперечок за європейську, євразійську ідентичність чи навіть ідентичність "руського мира". На нашу думку, це поняття може зберігати свою наукову строгість лише за умови його визначення на власне культурних засадах. Дослідження цивілізаційної ідентичності проводяться нині у різних контекстах, починаючи від глобальних економічних питань і завершуючи

теологічними дебатами, а також у різних ракурсах, під час несподіваних – аж до війни з тероризмом [21]. У сучасному світі цивілізаційна ідентичність відіграє все більш суттєву роль, стає важливим фактором самоідентифікації людини. Ця тема актуалізується тоді, коли необхідно осмислити якусь глобальну подію, коли важливо досягнути спільні та відмінні риси представників різних або навіть одного й того самого суспільства, які ведуть до виникнення конфліктів чи до їхнього вирішення.

Соціальна ідентичність – це кінцевий результат процесу соціальних ідентифікації, самовизначення та самоототожнення індивіда. У цілому така ідентифікація пов'язана передусім із головними для певного суспільства соціальними інститутами, руйнація яких призводить до втрати сенсу життя, дезорієнтації та деідентифікації членів цього суспільства. Основними критеріями соціальної ідентичності виступають: відокремлення себе однією соціальною спільнотою від іншої та проведення кордонів між ними; відчуття належності індивідів до певної спільноти, яке базується на спільному минулому, опирається на спільне сучасне та прагне до спільного майбутнього. В основі цього відчуття лежить сформована схожість світоглядів, цінностей, традицій та стилю життя. Це відчуття формується при порівнянні "свого" та "чужого", і це "чуже" впливає на більш чітке усвідомлення власного.

Люди ідентифікують себе, користуючись поняттями "походження", "релігія", "мова", "історія", "цінності", "звичаї" та "суспільні інститути". Вони ідентифікують себе з культурними групами: племенами, етнічними групами, релігійними спільнотами, націями і цивілізаціями на найширшому рівні ідентифікації. Критерії розмежування етнічної, національної та цивілізаційної ідентичності були досліджені зокрема Н. Бутенко [3]. Гантінгтон так визначав цивілізацію: вона є найвищою культурною цілісністю і найвищою культурною спільністю людей, найширшим рівнем культурної ідентифікації, крім хіба що того, який відрізняє людину від інших біологічних видів [18, с. 29].

Утім цивілізаційна ідентичність індивіда – це швидше "пасивна" ідентичність, яка більшу частину часу не усвідомлюється та не актуалізується в побуті, залишаючись у латентному стані. Якщо в побуті індивід ідентифікує себе за статевою, професійною чи іншими ознаками ("активна" ідентичність), то питання про цивілізаційну ідентичність виникає тоді, коли виникає необхідність осмислення власного місця, а також місця своєї спільноти, країни у цивілізаційному розмаїтті світу [7]. Цивілізація так була охарактеризована С. Гантінгтоном: "Вона – це найбільші "ми", всередині яких ми відчуваємо себе у культурному плані як удома і відрізняємо себе від усіх інших" [16, с. 439].

Але соціальна ідентичність – це не лише індивідуальна самоідентичність, вона включає в себе ще й ідентичність спільноти, яка існує поза індивідами, які її складають і яка може бути спроектована на ідентичність усіх індивідів, які входять у цю цивілізаційну спільноту чи зараховують себе до неї. Такі цивілізаційні спільноти не тотожні всій цивілізації, але вся цивілізація врешті-решт складається з великої кількості соціальних спільнот, які себе ідентифікують саме за певною цивілізаційною ознакою – хоча, можливо, і дещо відмінно кожного разу. Загальна для них усіх цивілізаційна ідентичність може мати швидше сакральний характер, оскільки "сенси себе" має духовну основу, яку створило суспільство. Така спільнота не просто є носієм певної ідентичності, але й має здатність її відтворювати – у різний спосіб і різними шляхами.

За свідченням Н. Кузьменко та О. Демченко, "поняття цивілізаційної ідентичності є доволі складним і до сих пір подекуди дискусійним" [11, с. 12]. У розрізі визначення методології їхнього наукового дослідження цивілізаційні ідентичності, на думку І. В. Кондакова, становлять значну проблему [10]. Для наших потреб достатньо звернутися до дефініцій цивілізаційної ідентичності, що були наведені в працях В. Бурькова і О. Поддашкіної.

Так, згідно з Бурьковим, цивілізаційна ідентичність може бути визначена як самоотожднення індивідів, груп, етносів, конфесій на основі певної соціокультурної узагальненості – відповідно, цивілізаційна ідентичність є свідченням набуття високого рівня самоідентифікації [2]. За свідченням Н. Бутенко, поняття "цивілізаційна ідентичність" описує сукупність стрижневих системоутворюючих елементів, які структурують ціле та визначають самототожність цивілізації [3, с. 33]. Як зауважують Н. Кузьменко та О. Демченко, "зазвичай цивілізаційна ідентичність є результатом процесу саморефлексії нації, результатом якого є співставлення та (або) порівняння себе з іншими націями, визнання себе нацією з характерними ознаками (константними або варіативними)" [11, с. 12].

Тобто ще більш загостреним на індивіді визначенням цивілізаційної ідентичності є наступне: цивілізаційна ідентичність – це сукупність уявлень людини щодо своєї належності до тієї чи іншої культурно-цивілізаційної спільноти, яка спирається на певні цінності та на відповідні соціальні інститути й відносини [16].

Н. Кузьменко та О. Демченко вважають, що "не слід абсолютизувати чи переоцінювати значення інтегруючої ролі національної та цивілізаційної ідентичності. На жаль, світова історія свідчить, що цивілізаційна ідентичність не в змозі попередити конфлікти, джерелом яких є національні, племенні чи обшинні ідентичності, а її об'єднавча роль, як і роль національної ідентичності, часто була перекреслена дезінтегруючим

впливом класових, соціальних, етнічних, кланових, конфесійних та інших ідентичностей, хоча нині їхнє мобілізаційне значення помітно послаблене" [11, с. 12]. На думку багатьох дослідників, до якої долучаємося і ми, нині відбувається зниження ролі традиційних культурних ресурсів, великих наративів і національної держави як способів створення ідентичності [4; 10; 15].

За свідченням Н. Бутенко, "І. В. Кондаков у структурі цивілізаційної ідентичності виділяє три компоненти: менталітет, локалітет та глобалітет. Менталітет ґрунтується на ціннісно-смысловій своєрідності цивілізації, локалітет – на здатності власними (етнічними, соціальними, релігійними, художньо-естетичними) засобами репрезентувати світову культуру у своєму контексті, глобалітет вказує на вклад локальної цивілізації у загальну культуру. Автор вказує, що ці три модуси є складовими одного явища, вони тісно взаємопов'язані, але не збігаються. Не у кожній цивілізації можуть бути наявними всі три модуси, у певних, наприклад, у таких, що знаходять на первісній стадії, може бути відсутній глобалітет. Саме взаємодія цих трьох модусів в історії кожної світової цивілізації, на думку Кондакова, породжує динаміку її цивілізаційної ідентичності, яка виражається у циклічності соціокультурних процесів та зміні векторів їх направленості" [3, с. 34].

Важливим внеском Кондакова, за свідченням Н. Бутенко, яке ми підтверджуємо, є акцент на ціннісних засадах цивілізаційної ідентичності: "...в основі всіх трьох модусів лежить ціннісно-смысловий компонент, який знаходиться на різних рівнях, що можуть бути зафіксовані в цивілізаційній свідомості, яку ми виділяємо як одну з основ цивілізаційної ідентичності. Феномен цивілізаційної свідомості є особливим духовним формоутворенням, у якому можна знайти соціально-психологічний план історичного процесу. Формування цивілізаційної самосвідомості відбувається на основі змішування світоглядних архетипів самосвідомості етносів та націй, які входять до цивілізації, релігії та державної ідеології, що склалася в результаті спільного політичного та територіального устрою, тобто наявності єдиної держави. У рамках кожної цивілізації формується універсальна система соціокультурних комунікацій. Вона твориться інтелігенцією, елітою, теоретиками і стає ланкою, яка поєднує етнічну та національну самосвідомість з цивілізаційною самосвідомістю" [3, с. 34–35]. Цивілізаційну ідентичність важко охарактеризувати, але Кондаков припускає, що в її основі лежить цивілізаційна самосвідомість, яка є комплексом певних духовних цінностей та ідей, які формувалися протягом століть спільного існування націй та етносів, які проживали на одній території та були об'єднані єдиним політичним устроєм та релігією [9].

Можна виокремити три основні підходи до пояснення цивілізаційної ідентичності: конструктивістський, есенціалістичний та герменевтичний.

У рамках конструктивістського підходу ми розуміємо цивілізаційні ідентичності як такі дискурсивні конструкти суб'єктів-особистостей, які не мають фіксованого значення та залежать від контексту. Це відповідає розумінню цивілізації як "уявної спільноти". Такий підхід передбачає наявність декількох наративів, які конкурують між собою, постійно ставлячи особистість у ситуацію вибору між ними. У рамках есенціалістичного підходу цивілізаційна ідентичність виникає "природним чином" – це те, чим володіють всі особистості та соціальні групи, усвідомлюють вони це чи ні. Такою ідентичністю володіють якраз переважно несвідомо [13]. Сучасні американські дослідники Мартін Гол та Патрік Тадеус Джексон вважають, що в межах цивілізаційного підходу аналіз міжнародних відносин у світі є більш плідним з позицій послідовно анти-есенціалістського підходу [21], що нібито має автоматично приводити нас до конструктивізму.

Однак більш виваженою видається позиція, яка дає можливість об'єднати ці два підходи в єдиний, який буде розглядати будь-яку ідентичність одночасно і як "природну" (культурну), єдину та стабільну, і як "штучну" (конструктивістську), яка може змінюватися. Культурна ідентичність формується в результаті культурної соціалізації, і процес має несвідомий характер, а "штучна" ідентичність має свідомий характер і є результатом усвідомленого вибору соціально значимих референтів. При цьому такий підхід повинен не просто утримувати ці дві складові, але й враховувати їх взаємодію між собою.

Одну версію такого підходу пропонує В. Лекторський і називає її "конструктивний реалізм". А. Лубський так характеризує цей підхід: "У рамках конструктивного реалізму цивілізаційні ідентичності відносять до "ми-ідентичностей", або колективних ідентичностей. Ці ідентичності можуть формуватися на різних засадах. Так, на культурних основах формуються колективні ідентичності, приналежність яких до певних членів певних груп не стільки усвідомлюється, скільки відчувається. Це – різного роду етнічні та релігійні ідентичності, об'єднані ідеєю спільного "грунту та крові", культурною чи історичною долею" [13, с. 50]. Сам Лекторський акцентує увагу на тому, що колективні ідентичності насамперед формуються на розрізненні "свій-чужий", тому в їхній структурі можна виокремити три взаємопов'язані складові: визначення "ми" ("свої"), визначення "вони" ("чужі") та визначення меж між "ми" та "вони". Образи "ми" та "вони" не можуть існувати одне без одного, але в певних випадках на перший план виходить "ми", а в інших "ми" стає вторинним та конструюється на основі уявлень "вони" [12]. Цивілізаційні ідентичності належать до "ми-ідентичностей", але вони є "уявними" колективними ідентичностями. Вони є "уявними" не тому, що не існують у соціальній реальності, а тому, що вони виступають результатом

колективної уяви і є особливими опредметненими абстрактними сутностями [13, с. 50].

Результатом цього є те, що світ абстрактних понять створює особливу соціальну реальність – репрезентативну соціальну реальність. І це не просто інтелектуальні схеми, якими люди користуються при роздумах про соціальну реальність. Це скоріше ті засоби, завдяки яким вони уявляють власне існування в соціумі, свої взаємовідносини з іншими людьми, очікування та глибинні нормативні ідеї та образи.

Як твердить А. Лубський, така уявна соціальна реальність – це символічний простір, який семантизує зовнішній соціальний світ та видає образи колективного несвідомого за структури колективного свідомого, тобто видає ірраціональне за раціональне. У результаті уявна соціальна реальність починає заміщувати соціальну дійсність. Тому уявні соціальні реальності відіграють значну роль у процесі соціальних взаємодій та формування колективних, особливо цивілізаційних, ідентичностей. Отже, можна розглядати цивілізаційну ідентичність як наративну ідентичність, в основі якої лежать образи "ми", створену колективною уявою на основі переінтерпретації картини світу з погляду цивілізаційних уявлень як дискурсивних конструктів [13, с. 51].

Тому цивілізаційні ідентичності є результатом інформаційного впливу (конструктивістські зусилля) та культурної актуалізації (есенціалістські передумови). У зв'язку з цим цивілізаційні ідентичності виступають, з одного боку, проекціями усвідомлених уявлень індивіда, який розглядає себе в комунікативному просторі певної групи "ми", про свою цивілізаційну приналежність, а з іншого – проекцією неусвідомлених культурних архетипів чи культурних кодів. Акцент зміщується з метафізичної ідеї колективного автора до процесів становлення колективностей. Розділяти певну колективну ідентичність – це означає не тільки брати участь у її формуванні, але й "підпорядковуватися" її нормативним приписам, які приймаються в якості об'єктивного факту.

Цей синтез утім має дещо штучний, з філософського погляду, характер – хіба ж звичайна людина зводить разом свідоме і несвідоме? Вона просто живе! Тому ми вважаємо більш плідною та елегантною версію поєднання есенціалізму та конструктивізму у філософській герменевтиці Г.-Г. Гадамера [5], у якій традиція і мова передусім здійснюють такий синтез. Інша справа, що таку герменевтику справді варто підсилити теорією колективної дії.

Отже, цивілізаційна ідентичність – це результат ототожнення суб'єктів (і колективних, й індивідуальних) з тією чи іншою цивілізаційною спільністю, представником якої є даний суб'єкт. Зазвичай цивілізаційна ідентичність практично не усвідомлюється людьми у їхньому побуті. Вона активізується тоді, коли суб'єкти зустрічають представників інших

цивілізацій, чи коли виникає необхідність осмислення цивілізаційної ролі та місії власної країни.

Важливою рисою, характерною для цивілізацій, є їхній більш абстрактний та раціональний рівень. Як вважає В. Хачатурян, цивілізаційна ідентичність є менш "емоційно зарядженою" у порівнянні з іншими, наприклад, етнічними ідентичностями, які ґрунтуються на "землі та крові" [18, с. 224]. Для правильного розуміння цієї її особливості ми можемо використати поняття Б. Андерсона "уявна спільнота". Сам Андерсон у роботі "Уявні спільноти: роздуми про витоки та поширення націоналізму" використовує цей термін для визначення "націй". Уявна спільнота відрізняється від реальної спільноти, тому що вона не може бути заснованою на щоденному особистому спілкуванні її учасників. Замість цього вони утримують у свідомості певний ментальний образ своєї подібності. Згідно з Андерсоном, нація є уявною, оскільки "члени навіть найменшої нації ніколи не будуть знати більшість своїх співбратів по нації, зустрічатися з ними і навіть чути про них, у той час як в розумі кожного з них живе образ їх спільності" [1].

В. Хачатурян твердить, що термін "уявна спільнота" більшою мірою підходить до поняття цивілізації, яка і є такою "уявною спільнотою", у якій опосередкована комунікація домінує над особистісною і реальна, "природна" спільність (етнічна, територіальна, релігійна тощо) замінюється винайденою, яка існує настільки, наскільки у свідомості її представників живе образ цієї спільноти [18, с. 226]. Подібна ідея стає справедливою вже для будь-яких спільнот, які вийшли за рамки первинних етнічних груп і які потребують цієї ідентичності для стабілізації свого життя. Подібні інтегративні дискурси ідентичності творяться інтелектуальними елітами.

Але тут варто розуміти, що цивілізації – це не просто конструкти, створені інтелектуалами. Їхнє формування відбувається незалежно від дискурсивної діяльності з цього приводу. Як зазначає І. Іонов, і цивілізаційна свідомість, і цивілізаційна ідентичність почали формуватися задовго до зародження локальних цивілізацій. Для прикладу можна взяти хоча б грецьке протиставлення своєї "високої" культури "низькій" культурі варварів. Це було не стільки етнічне протиставлення, скільки протиставлення культурне. Подібну цивілізаційну свідомість ми могли спостерігати в універсальній ідеї *Pax Romana*, і в пізніших ідеях *Pax Christiana* [6].

Логічним видається, що всі сучасні цивілізації є конгломератами локальних цивілізацій, великими регіональними макроспільнотами – надетнічними, наднаціональними та наддержавними. Більшість із них є ще й надконфесійними, але це нехарактерно для ісламської цивілізації. Оскільки тенденція до розширення цивілізацій ще не минула, то можна

передбачити, що в подальшому будуть створені ще більші об'єднання цивілізацій. Прикладом цього є Європейський Союз, який являє собою наднаціональне утворення з власною валютою, інститутами, системою управління та системою безпеки. При цьому він об'єднує як колишні "Великі" нації, так і менші народи, наприклад, католицькі країни, так і православні та навіть мусульманські. В умовах такого посилення гетерогенності цивілізацій вони більш за все представляють "уявні спільноти", а тому з необхідністю потребують нових "міфів", які могли б інтегрувати та стабілізувати, створюючи символи складної цілісності, які б включали в себе різні етноси, конфесії та держави.

У випадку визначення національної ідентичності українців на цивілізаційних засадах така міфологізація набула небувалих масштабів. Справді, на території України лише за останні кілька століть залишили свій культурний і цивілізаційний вплив кілька імперій (Російська, Австро-Угорська, Османська). Окрім того, великий культурний вплив на частину населення України і досі здійснюють такі нації, як польська, угорська, румунська. Не варто відкидати і ті менш чисельні, однак надто резонансні впливи, які здійснюють на національну наукову, мистецьку еліту такі розвинені європейські нації, як німецька, французька, британська. Усе це створює підґрунтя для певних цивілізаційних спекуляцій – однак, не меншою мірою надає матеріал і для справжніх наукових досліджень.

Вочевидь, враховуючи розмаїття культурних впливів інших націй та етнічну неоднорідність населення України, національну ідентичність українців, доречніше визначати, спираючись на певні цивілізаційні критерії. У цьому сенсі такий посилений інтерес до теми цивілізаційної ідентичності України має не лише політичні, але й суто наукові підстави. Однак відповідь на питання цивілізаційної ідентичності України не можна давати, не враховуючи історії України, зокрема історії ведення українським народом визвольних воєн. Як і Польща, як і всі європейські народи, Україна свого часу воювала за свою державну незалежність як одну з найважливіших підстав національної ідентичності практично з усіма своїми сусідами. Однак історія воєн у Європі мала свою чітку тенденцію – ці війни зменшувалися між європейськими народами (врешті-решт практично зійшли нанівець), натомість залишилися війни та міждержавне напруження між народами європейськими та не-європейськими. Як і Польща, Україна нині порозумілася з усіма сусідніми європейськими країнами. Однак нині Україна знаходиться у стані фактичної, хоча й локальної війни з Російською Федерацією. Менш гостре, але системне напруження остання має практично з усіма європейськими країнами, з якими вона межує, і навіть з тими країнами, які лише претендують на здобуття статусу європейських (набуття членства у ЄС) – наприклад, Грузією чи Туреччиною. Цей простий критерій дозволяє

без зайвих спекуляцій стверджувати фактичну європейську ідентичність України і спростовувати її цивілізаційну "розколотість" чи власну цивілізаційність.

Цінувати вибір власного народу й концептуально підсилити об'єктивну цивілізаційну визначеність українців – головне завдання українських науковців, а саме соціальних філософів. Відповідний досвід польських колег може слугувати не лише прикладом для наслідування, але й має стати спільним досвідом розбудови спільної європейської цивілізаційної ідентичності, зокрема для українців та поляків.

Список використаних джерел та літератури

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон ; пер. з англ. В. Морозова. – 2 вид., перероб. — К. : Критика, 2001. — 272 с.
2. Бурьков В. Некоторые аспекты культурно-цивилизационной идентичности / В. Бурьков. [Электронный ресурс].— Режим доступа : <http://summorum.ru/nauchnyj-forum/elektronnyj-sbornik-nauchnykh-trudov/41-nauchnyj-forum/stati/obshchestvenno-gumanitarnye-nauki/kulturologiya/122-nekotorye-aspekty-kulturno-tsivilizatsionnoj-identichnosti>
3. Бутенко Н. А. К проблеме критериев разграничения этнической, национальной и цивилизационной идентичности / Н. А. Бутенко // Социосфера.— 2014.— № 1.— С. 30–35.
4. Вакулова Т. Політична ідентифікація українців: цивілізаційний вимір / Т. Вакулова // Вісник СевНТУ: Політологія.— 2009.— Вип. 100.— С.152–156.
5. Гадамер Г.-Г. Истина и метод : у 2 т. / Г.-Г. Гадамер.— К. : Юніверс, 2000.— Т. 1 : Истина и метод. Герменевтика I : Основы философской герменевтики ; пер. з нім. О. Мокровольського ; ред. С. Жолоб.— 2000.— 464 с.
6. Ионов И. Н. Теория цивилизаций от античности до конца XIX века. / И. Н. Ионов, В. М. Хачатурян.— СПб., 2002.— С. 18–55.
7. Катаева О. В. Цивилизационная идентичность: к постановке проблемы / О. В. Катаева // Философские проблемы культуры XXI века.— М. : Рема, 2008.— 340 с.
8. Кісь Р. Інтегральна етнокulturологія і цивілізаційні перспективи українства / Роман Кісь // Схід.— 1997.— № 9–10 (16–17).— С. 35–39.
9. Кондаков И. В. Цивилизационная идентичность в переходную эпоху: культурологический, социологический и искусствоведческий аспекты / И. В. Кондаков, К. Б. Соколов, Н. А. Хренов // М. : Прогресс–Традиция, 2011.— С. 105–115.
10. Кудря І. Концептуальні підходи до розуміння ідентичності в інформаційному суспільстві / І. Кудря // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Культурологія.— 2010.— Вип. 6.— С. 116–127.
11. Кузьменко Н. І. Постмодерний університет і цивілізаційна ідентичність: ціннісний аспект / Н. І. Кузьменко, О. О. Демченко // Вісник НТУУ "КПІ" Філософія. Психологія. Педагогіка. Вип. 3'2014.— С. 10–19.
12. Лекторский В. А. Реализм, антиреализм, конструктивизм и конструктивный реализм в современной эпистемологии и науке. / В. А. Лекторский //

- Интеллектуальная Россия.— М. : Канон+, РООИ "Реабилитация", 2009.— С. 5–40.
13. Лубський А. В. Цивілізаційна ідентичність: методологічний конструкт інтердисциплінарних наукових досліджень / А. В. Лубський // Вестник Российской Академии естественных наук.— 2013.— № 3.— С. 49–53.
 14. Михальченко Н. И. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее / Н. И. Михальченко.— К. : ИПиЭНИ, 2013.— 340 с.
 15. Назарчук А. В. Сетевое общество и его философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопросы философии.— 2008.— № 7.— С. 61–75.
 16. Поддашкина О. А. Трансформация цивилизационной идентичности в условиях глобальных изменений современного мира / О. А. Поддашкина // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна (Теорія культури і філософія науки).— 2011.— Вип. 45 (980).— С. 70–76.
 17. Скотна Н. В. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії : монографія / Н. В. Скотна.— Львів : Українські технології, 2005.— 384 с.
 18. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон ; пер. с англ. А. Башкирова.— М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2008.— 635 с.
 19. Хачатурян В. М. Человек в пространстве цивилизаций: проблема цивилизационной идентичности / В. М. Хачатурян // Вопросы социальной теории. 2010, Т. IV.— С. 218–240.
 20. Чайлд Г. У истоков европейской цивилизации / Г. Чайлд ; пер. с англ.— М. : Издательство иностранной литературы, 1952.— 466 с.
 21. Civilizational identity: The Production and Reproduction of "Civilizations" in International Relations / ed. by M. Hall, P. T. Jackson.— N.-Y. : Palgrave Macmillan, 2007.— 242 p.

***Mykoła Popowycz. Kulturowe podstawy
tożsamości narodowej i cywilizacyjnej.***

W artykule dokonano analizy zasad kulturowych tożsamości narodowej i cywilizacyjnej. Pokazano zalety i wady trzech podstawowych podejść w określeniu tożsamości cywilizacyjnej – konstruktywistycznego, esencjonalnego oraz hermeneutycznego. W porównaniu do polskiego doświadczenia uzasadniono ważność tożsamości cywilizacyjnej dla wyznaczenia tożsamości narodowej Ukraińców.

***Mykola Popovych. Cultural Foundations
of National and Civilization Identity.***

The article analyzes the cultural foundations of national and civilization identity. It reveals advantages and disadvantages of the three main approaches to the definition of civilization identity – constructivist, essentialist and hermeneutic. In comparison with Polish experience, the importance of civilization identity for the Ukrainian national identification is justified.